

АЛЯКСАНДР АЛЯКСАНДРАВІЧ ЛУКАШАНЕЦ*

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ, МІНСК,
РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ

NOMINA AGENTIS У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ: СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ І ТЭНДЭНЦЫІ РАЗВІЦЦЯ

Анатацыя. Сучасныя інавацыйныя тэндэнцыі ў лексіцы і словаўтварэнні беларускай мовы вызначаюцца складаным узаемадзеяннем працэсаў запазычвання актуальнай лексікі і ўтварэння новых адзінак за кошт наяўных словаўтваральных рэсурсаў. Інтэнсіўнае запазычванне іншамоўнай лексікі, з аднаго боку, стрымлівае рэалізацыю словаўтваральных магчымасцей мовы, а з другога боку, садзейнічае пашырэнню словаўтваральнай базы і актывізацыі словаўтваральных сродкаў мовы.

Словаўтваральная катэгорыя *nomina agentis* займае цэнтральнае месца ў дэрывацыйным полі персанальнасці і актыўна папаўняецца за кошт іншамоўнай лексікі, якая ўключаецца ў сістэму сучасных матывацыйных адносін і набывае статус матываванай, а таксама за кошт уласна словаўтварэння ў межах розных спосабаў словаўтварэння і з дамапогай разнастайных словаўтваральных сродкаў.

Асноўнымі тэндэнцыямі развіцця словаўтваральнай катэгорыі *nomina agentis*, якія характарызуюць сучаснае развіццё намінацыйнай сістэмы беларускай мовы, з'яўляюцца наступныя: актыўнае ўключэнне іншамоўнай лексікі ў словаўтваральны працэс у якасці базавай; істотнае павышэнне прадуктыўнасці асобных спосабаў словаўтварэння (напрыклад, афіксацыя, словаскладанне і семантычная дэрывацыя) і словаўтваральных сродкаў (напрыклад, суф. **-ер/-ар**, **-іст/-ыст**, **-ант**, **-Ю** і інш.); развіццё словаўтваральнай сінаніміі і дублетнасці і павелічэнне канкурэнцыі словаўтваральных сродкаў і словаўтваральных тыпаў; тэндэнцыя да замены субстантываваных дзеепрыметнікаў суфіксальнымі назоўнікамі *nomina agentis*, а таксама паяўленне суфіксальных дэрыватаў замест неаднаслоўных найменняў; тэндэнцыя да словаўтваральнай маркіроўкі *nomina agentis*; істотная актывізацыя прэфіксальнага словаўтварэння; інтэнсіўнае ўтварэнне складаных і складанаскарочаных *nomina agentis* і інш.

У цэлым сучасныя лексічныя інавацыйныя працэсы ў беларускай мове пацвярджаюць: а) вядучую ролю словаўтварэння ў папаўненні слоўнікавага складу мовы; б) пашырэнне словаўтваральнай базы і словаўтваральных магчымасцей мовы; в) здольнасць беларускага словаўтварэння адаптаваць іншамоўныя запазычванні, уключаючы іх у сістэму матывацыйных адносін.

* e-mail: alukashanets@tut.by

Ключавыя словы: Сістэма словаўтварэння, словаўтваральная матывацыя, інавацыйныя працэсы, запазычанне, словаўтваральны патэнцыял, *nomina agentis*.

1. Уводзіны.

Сістэма беларускага словаўтварэння, як і словаўтварэнне іншых славянскіх моў, у прынцыпе здольная забяспечыць усе намінацыйныя патрэбы камунікацыі сучаснага грамадства. Яна валодае разгалінаванай сістэмай словаўтваральных спосабаў і сродкаў, з дапамогай якіх могуць свабодна ўтварацца новыя лексічныя адзінкі для называння самых разнастайных з’яў рэчаіснасці.

Разам з тым, у развіцці і папаўненні намінацыйных сістэм сучасных славянскіх моў, у тым ліку і беларускай, побач з словаўтварэннем выключна важную ролю займае і непасрэднае запазычанне новай лексікі з іншых моў, у першую чаргу з англійскай. Гэта натуральны працэс развіцця слоўнікавага складу любой мовы, аднак запазычанне лексічных сродкаў часта абумоўлена не столькі лінгвістычнымі прычынамі (недастатковасцю ўласных намінацыйных рэсурсаў, адсутнасцю неабходных словаўтваральных сродкаў для ўтварэння новай лексічнай адзінкі), колькі нелінгвістычнымі фактарамі (міжмоўныя і міжкультурныя кантакты, культурны, навуковы і г.д. уплыў адных краін на іншыя і г.д.). Інавацыйныя лексічныя працэсы, што адбываюцца ў славянскіх мовах у апошнія дзесяцігоддзі, сведчаць, што інтэнсіўна запазычваюць іншамовную лексіку, як правіла, тыя мовы, носьбіты якіх арыентуюцца на культурныя, эканамічныя, палітычныя і г.д. каштоўнасці носьбітаў іншых моў. Як паказваюць даследаванні апошніх гадоў, фактычна ўсе славянскія мовы і ў першую чаргу такія так званыя дамінуючыя мажарытарныя мовы, як руская і польская, сёння ў плане развіцця і папаўнення сваіх лексіконаў адносяцца да тыпу знешне арыентаваных моў [1; 4]. Па-першае, у лексіконы фактычна ўсіх без выключэння славянскіх моў інтэнсіўна пранікаюць іншамовныя адзінкі, перш за ўсё англіцызмы, якія адносяцца да сферы бізнесу, палітыкі, новых інфармацыйных тэхналогій, сучаснай культуры і г.д. Па-другое, іншамовная лексіка актыўна ўключаецца ў сістэму словаўтваральных адносін, калі фактычныя запазычанні могуць разглядацца як матываваныя адзінкі з пазіцый сінхроннага словаўтварэння (Параўн., напрыклад, *бодзібілдар* ‘той, хто займаецца бодзібілдываннем’ ← *бодзібілдынг*, *даўнішыфтар* ‘асоба, якая свядома перамяшчаецца ў менш прэстыжнае асяроддзе дзеля большай свабоды, самаўдасканалення, творчасці і г.д.’ ← *даўнішыфтынг*, *капірайтар* ‘распрацоўшчык складальнік аб’яў, рэкламных тэкстаў і слогаў’ ← *капірайт*, *стрытрэйсер* ‘той, хто займаецца стрытрэйсінгам’ ← *стрытрэйсінг*, *акаўнт-менеджар* ← *акаўнт* + *менеджар*, *кантэнт-правайдэр* ← *кантэнт* + *правайдэр* і г.д.). Акрамя таго, многія актуальныя запазычанні становяцца базай для ўтварэння цэлых гнёздаў вытворнай лексікі. Параўн. бел. *камп’ютар* – *камп’ютаршчык*, *камп’ютаршчыца*, *камп’ютарны*, *камп’ютарызаваць* і г.д.; *інтэрнэт* (англ. *Internet*) – *інтэрнэтчык*, *інтэрнэтны*, *інтэрнэтаўскі*, *інтэрнэт-адрас*, *інтэрнэт-аператар*, *інтэрнэт-аўкцыён*, *інтэрнэтаўскі*, *інтэрнэт-банкінг*, *інтэрнэт-бібліятэка*, *інтэрнэт-бізнэс*, *інтэрнэт-версія*, *інтэрнэт-выданне*, *інтэрнэт-выстава*, *інтэрнэт-вянчанне*, *інтэрнэт-вясчанне*, *інтэрнэт-газета*, *інтэрнэт-гандаль*, *інтэрнэт-гульня*, *інтэрнэт-дзённяк*, *інтэрнэт-дostęp*, *інтэрнэт-дывлом*, *інтэрнэт-залежнасць*, *ін-*

тэрнэт-злучэнне, інтэрнэт-знаёмства, інтэрнэт-індустрыя, інтэрнэт-кавярня, інтэрнэт-кампанія, інтэрнэт-канал, інтэрнэт-канферэнцыя, інтэрнэт-карта, інтэрнэт-картка, інтэрнэт-картынг, інтэрнэт-карыстальнік, інтэрнэт-кафэ, інтэрнэт-клас, інтэрнэт-клуб, інтэрнэт-конкурс, інтэрнэт-крама, інтэрнэт-лабараторыя, інтэрнэт-лекцыя, інтэрнэт-магазін, інтэрнэт-магістраль, інтэрнэт-маркетынг, інтэрнэт-махляр, інтэрнэт-махлярства, інтэрнэт-меламан, інтэрнэт-навігатар, інтэрнэт-партал, інтэрнэт-паслуга, інтэрнэт-пэйджар, інтэрнэт-пераніска, інтэрнэт-пірат, інтэрнэт-пошукавік, інтэрнэт-правайдар, інтэрнэт-праект, інтэрнэт-працікол, інтэрнэт-прэмія, інтэрнэт-распродаж, інтэрнэт-рынак, інтэрнэт-рэклама, інтэрнэт-рэсурс, інтэрнэт-сайт, інтэрнэт-станцыя, інтэрнэт-старонка, інтэрнэт-супольнасць, інтэрнэт-сустрэча, інтэрнэт-трансляцыя, інтэрнэт-тэхналогія, інтэрнэт-форум, інтэрнэт-цэнтр, інтэрнэт-часопіс.

Аднак у менш уплывовых, у пэўным сэнсе мінарытарных славянскіх мовах, такіх, напрыклад, як беларуская, гэты працэс інтэрнацыяналізацыі слоўнікавага складу суправаджаецца і, магчыма, у пэўным сэнсе нейтралізуецца процілеглым працэсам нацыяналізацыі, накіраваным на захаванне нацыянальнай адметнасці гэтых моў [1; 2]. Параўн. напрыклад, бел. *руцзак* (рус. *рюцзак*) і сучасную лексічную інавацыю *заплечнік* (суфіксальна-прэфіксальнае ўтварэнне ад *плечы*) і нават *пляцзак* (суфіксальны назоўнік ад *плечы*), *мабільнік* ‘мабільны тэлефон’ (рус. *мобільнік*) – *далькажык* (складана-суфіксальны назоўнік ад *далёка* і *казаць*,) і *гутарык* (суфіксальны назоўнік ад *гутарыць*).

Такім чынам, сучаснае развіццё слоўнікавага складу славянскіх моў, у тым ліку і беларускай, у канцы XX – пачатку XXI стст. якраз пад уздзеяннем знешніх прычын у значнай ступені вызначаецца інтэнсіўным запазычаннем лексікі, у першую чаргу англа-амерыканізмаў, што ў пэўнай ступені стрымлівае рэалізацыю патэнцыяльных магчымасцей словаўтварэння. Такое становішча, безумоўна, абумоўлена тым, што словаўтварэнне і запазычванне з’яўляюцца па сваёй сутнасці канкуруючымі працэсамі, і актывізацыя аднаго працэсу непазбежна вядзе да зніжэння рэальнай запатрабаванасці другога.

Аднак нягледзячы на сапраўды вельмі значны прыток іншамоўнай лексікі, словаўтварэнне па-ранейшаму застаецца асноўнай крыніцай развіцця нацыянальнага лексікону любой сучаснай славянскай мовы, у тым ліку і беларускай, пра што сведчыць, у прыватнасці, інтэнсіўнае ўключэнне запазычанняў у сістэму словаўтваральных адносін і словаўтваральны працэс. Больш таго, ўключэнне запазычанняў ў сістэму словаўтварэння азначае вышэйшую ступень іх адаптацыі ў сістэме мовы-рэцыпіента. Гэтаму садзейнічае і той факт, што ў апошні час інтэнсіўна запазычваюцца не толькі асобныя лексічныя адзінкі, але і цэлыя гнёзды аднакарэнных слоў. Такім чынам, можна гаварыць пра тое, што ў сучасную беларускую мову таксама як і іншыя славянскія мовы пераносяцца матывацыйныя адносіны мовы-донара. Асабліва выразна такія матывацыйныя адносіны праяўляюцца ў запазычаных словах-кампозітах, паколькі, як правіла, састаўныя кампаненты такога кампозіта ўжо вядомы мове-рэцыпіенту (*інтэрнэт-правайдар, кантэнт-менеджар, офіс-менеджар, піяр-менеджар* і інш.).

У артыкуле патэнцыяльныя магчымасці сучаснага беларускага словаўтварэння разглядаюцца на матэрыяле актуальнай матываванай лексікі словаўтваральнай катэгорыі *nomina agentis* у беларускай мове. Выбар менавіта гэтай групы матываванай лексікі абумоўлены антрапацэнтрычным характарам мовы наогул і словаўтварэння ў прыватнасці.

Матэрыялам для артыкула паслужылі даныя “Слоўніка новых слоў беларускай мовы” (Мінск, 2009) [6], а таксама матэрыялы сучасных СМІ і інтэрнэт-рэсурсаў.

2. *Nomina agentis* у сістэме дэрывацыйнага поля персанальнасці.

Словаўтваральная катэгорыя *nomina agentis* займае цэнтральнае месца ў дэрывацыйным полі персанальнасці, якое ахоплівае сукупнасць словаўтваральных катэгорый са значэннем асобы. У яго склад уваходзяць разнастайныя класы матываванай лексікі, якая называе асобу па самых розных прыкметах.

У межах дэрывацыйнага поля персанальнасці звычайна выдзяляюць наступныя класы матываванай лексікі:

– назвы асобы паводле прыметы (прадметнай, працэсуальнай, непрацэсуальнай і г.д.) – *nomina agentis*,

– назвы паводле сваяцтва,

– назвы асобы паводле месца жыхарства,

– назвы асобы са значэннем падабенства,

– назвы асобы паводле значэння процілеглага полу (*nomina maskulinativa*, *nomina feminativa*),

– назвы асобы са значэннем недаросласці,

– назвы асобы са значэннем адзінкавасці,

– назвы асобы са значэннем памяншальнасці,

– назвы асобы са значэннем павелічальнасці,

– назвы асобы са значэннем стылістычнай мадыфікацыі.

У сістэме дэтывацыйнага поля персанальнасці словаўтваральная катэгорыя *nomina agentis*, безумоўна, займае цэнтральнае месца. Гэта пацвярджаецца наступнымі фактарамі:

а) колькаснымі (*nomina agentis* уяўляюць найбольш шматлікі клас матываванай лексікі са значэннем асобы, які інтэнсіўна папаўняецца). Так, па нашых матэрыялах толькі суфіксальныя вытворныя са значэннем асобы ў Тлумачальным слоўніку беларускай мовы [5] размеркаваны наступным чынам: *nomina agentis* – 3407 адзінак, *nomina feminina* – 1741, назвы са значэннем сваяцтва – 43, назвы са значэннем жыхара – 153, назвы са значэннем падабенства – 16 і г.д. [3];

б) лексікаграфічнымі (*nomina agentis* паслядоўна ўключаюцца ў слоўнікі. Параўн. з найменнямі са значэннем недаросласці, экспрэсіўна-ацэначнымі і г.д.);

в) словаўтваральнымі (катэгорыя *nomina agentis* у сучаснай беларускай мове, безумоўна, з’яўляецца самай разгалінаванай паводле спосабаў і тыпаў словаўтварэння, выкарыстоўвае выключна шырокі інвентар словаўтваральных сродкаў і г.д.);

г) семантычнымі (*nomina agentis* маюць самую складаную семантычную структуру – аб’ядноўваюць шматлікі клас матываванай лексікі з шырокім дыяпазнам словаўтваральнай семантыкі);

д) граматычнымі (1. *nomina agentis* найменш граматычна маркіраваны і маюць самы шырокі граматычны дыяпазон словаўтваральнай базы – утвараюцца ад асноў розных часцін мовы розных лексіка-граматычных катэгорый: аддзеяслоўныя *nomina agentis* (*рэфарматар, спявак, чытач, касец*), адназоўнікавыя (*піяніст, альпініст, машыніст*), адад’ектыўныя (*незалежнік, канцэптуаліст*) і г.д.; 2. *nomina agentis* у сучаснай беларускай мове ўтвараюцца па 24 граматычных мадэлях з 29, уласцівых дэрывацыйнаму полю персанальнасці) [3];

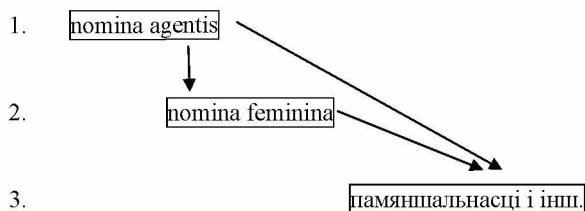
е) сістэмнымі (*nomina agentis* служаць базай для фарміравання корпусу іншых словаўтваральных катэгорый са значэннем персанальнасці: *nomina feminina*, *nomina expressiva* і г.д. (*прадавец → прадаўшчыца, вучань → вучаніца, піяніст → піяністка, бізэнсмен → бізнесменша, тусоўшчык → тусоўшчыца*)).

Зыходзячы з названых крытэрыяў у дэрывацыйным полі персанальнасці можна ўмоўна выдзеліць тры ўзроўні (Гл. малюнак 1).

Першы – катэгорыі “*nomina agentis*” (*касец, выкладчык, мітынговец*), “жыхар” (*афрыканец, гаражанін, пасялковец, парыжанін*), “сваяцтва” (*прадзед, праўнук, пасынак*), “падабенства” (*негроід, мангалоід*), “адзінкавасць” (*чаладзін*).

Другі – катэгорыі “*nomina feminina*” (*гандлярка, дакладчыца, геранія*), “недаросласці” (*хлапчана, цыгана*).

Трэці – катэгорыі “памяншальнасці” (*чалавечак, сыночак, брацік, сястрычка*), “павелічальнасці” (*бацюхна, гультайна, хлопчына*), “стылістычнай мадыфікацыі” (*сястрыца, хлопчо*).

Малюнак 1.

Такім чынам, словаўтваральная катэгорыя *nomina agentis* з’яўляецца не толькі ядром дэрывацыйнага поля персанальнасці, але і служыць словаўтваральнай базай іншых катэгорый гэтага поля (у першую чаргу *nomina feminina*).

3. Сучасныя тэндэнцыі ў развіцці катэгорыі *nomina agentis*.

Як паказвае даследаваны матэрыял, слоўнікавы склад беларускай мовы ў канцы XX – пачатку XXI стст. актыўна папаўняецца новымі найменнямі *nomina agentis*. Сярод іх пераважная большасць лексічных адзінак з іншамоўнымі асновамі, многія з якіх з’яўляюцца непасрэднымі запазычаннямі. Разам з тым, толькі нязначная колькасць новых *nomina agentis* могуць быць адназначна аднесены

да нематываваных (з пазіцый сінхроннага словаўтварэння!) лексічных адзінак. Параўн.: *аўтсайдар, бойфрэнд бомж, брокер, букмекер, бутлегер, бэбісітар, валанцёр, гамафоб, гастарбайтар, гей, гёрлфрэнд, гуру, душман, дыгер, дыджэй, дылер, зомбі, іміджмейкер, кавер-гёрл, каляжанка, кардар, кілер, кліпмейкер, коўч, куцюр'е, ламер, лузер, маджахед, мадэратар, маклер, мача, медыябаер, медыаселер, ньюсмейкер, омбудсмен, панк, папарацы, пітмен, плэйбой, прайвайдар, прадзюсар, прамоўтар, путана, райдар, растаман, рыдар, рыэлтар, рэйдар, рэспандэнт, самелье, саўндпрадзюсар, свінгер, скінхэд, спікер, спонсар, споўксмен, сталкер, супервайзер, сүтэнёр, сэнсэй, таліб, трансвестыт, тынэйджар, тэрмінатар, фрэнд, хакер, хілер, шахід, юзер, якудза.*

Пры гэтым некаторыя з прыведзеных вышэй запазычанняў выяўляюць тэндэнцыю да члянiмасці, паколькі ў іх выдзяляюцца пазнавальныя структурныя адрэзкі (словаўтваральныя фарманты ці нават асновы): *бойфрэнд, гёрлфрэнд, каляжанка, брокер, букмекер, дыгер, дылер, супервайзер* і інш.

Асноўны масіў лексічных iнавацый семантычнага поля персанальнасці адносіцца да матываванай лексікі катэгорыі *nomina agentis*. Матываваныя адзінкі iншых словаўтваральных катэгорый поля персанальнасці прадстаўлены толькі адзінкавымі прыкладамі.

Словаўтваральны дыяпазон матываваных *nomina agentis* вельмі шырокі як па спосабах і сродках утварэння, так і па характары словаўтваральнай базы (утвараюцца ад слоў розных часцін мовы розных лексіка-граматычных катэгорый).

3.1. Суфіксальныя *nomina agentis*:

-ік/-нік: *адведаць → адвед-нік, адказаць → адказ-нік, альтэрнатыва → альтэрнатыў-нік, барсетка → барсетац-нік, вера → вер-нік, камерцыя → камерцый-нік, незалежны → незалеж-нік, платны → платн-ік, а таксама аптавік, кантрактнік, моўнік, наведнік, нападнік, размоўнік, рыначнік, рэкламнік, сілавік, траўнік, тэлевізійнік, цэнявік.*

-іст/-ыст: *боўлінг → баўлінг-іст, бэк-вакал → бэк-вакал-іст, вiндсёрфiнг → вiндсерфiнг-іст, канцэпцыя → канцэпту-ал/іст, суперфінал → суперфінал-іст, сатана → сатан-іст, а таксама візажыст, вуаерыст, галерыст, глабаліст, гомасексуаліст, графіцiст, ісламіст, калажыст, калумніст, керлінгіст, ліцэіст, магуліст, манетарыст, настальгіст, папуліст, петардыст, плюраліст, праскапіст, рэкламіст, серфінгіст, скейбардыст, снаўбардыст, стыліст, сумаіст, тантрыст, трыяліст, фрыстайліст, экалагіст, экатурыст, экуменіст.*

-ец/-ац/-овец/-авец/-нец/-лец/-енец: *мітынгаваць → мітыгов-ец, выбіраць → выбар-ац, адпачываць → адпачыва-нец, аб'яднаць → аб'ядн-овец, бізнес → бізнес-овец, АМАП 'атрад міліцыі асобага прызначэння' → амап-авец, Пен-клуб → пен-клуб-авец, прыйсці → прышэ-лец, упраўляць → упраўл-енец, а таксама адсяленец, выступовец, грыннісавец, навуковец, чалец, чарнобылец, спецназавец, страйкавец.*

-еўт: *эргатэрапія → эргатэрап-еўт.*

-льнік: *аб'яднаць → аб'ядна-льнік, адпачываць → адпачыва-льнік, выступаць → выступа-льнік, нападаць → напада-льнік, а таксама азеляняльнік, выканальнік, заяўляльнік.*

-ор(-ёр): кантактаваць → кантакц-ёр, стрыптыз → стрыптыз-ёр, трафік → трафік-ёр.

ер/-ар(-яр)/-анер: аквабайк → аквабайк-ер, амбасада → амбасад-ар, анімацыя → анімат-ар, аўдыт → аўдыт-ар, байк → байк-ер, блог → блог-ер, бодзібілдын → бодзібілд-ар, мысліць → мысл-яр, карупцыя → карупцы-янер, а таксама бомбер, брэйк-дансер, брэйкер, вейкбордар, віндсёрфер, вэб-дызайнер, вэб-сёрфер, геймер, дайвер, даўнішфтар, драйвер, дызайнер, дыстрыб'ютар, запер, заўзятар, звяздар, інсайдар, кайтар, кайтсёрфер, капірайтар, каўчсёрфер, кіднэпер, коўчар, крэатар, маўнтбайкер, медыябаер, менеджар, мерчандайзер, мобер, піканер, рокер, роўнджампер, рымейкер, рэйвер, рэкрутар, рэпер, сёрфер, скайсёрфер, скейтар, снаўбордар, спамер, стрынгер, стрытрэйсер, трып-хопер, трэйдар, фітадызайнер, флэш-мобер, фрылансер, фрырыйдар, хіп-хопер, хэдлайнер, хэдхантар, хэндлер.

-чык/-шчык/-ён/шчык: графіці → графіт-чык, інтэрнэт → інтэрнэт-чык, аўтастоп → аўтастоп-шчык, вертыкаль → вертакаль-шчык, дыстанцыя → дыстанцы-ёнішчык, а таксама камп'ютаршчык, крэатыўшчык, мітынгаўшчык, музейшчык, наменклатурашчык, паркуршчык, перабудоўшчык, перамоўшчык, пікетшчык, піярышчык, рэкламшчык, тусоўшчык, тэлевізіёншчык, тэлевізійшчык, халяўшчык.

-ц(а)/-ўц(а)/-оўц(а): кіраваць → кіроў-ц(а), мовіць → моў-ц(а), размаўляць → размоў-ц(а), мысліць → мыслі-ўц(а), бізнес → бізнес-оўц(а), выступаць → выступ-оўц(а), нападаць → напад-оўц(а).

-ант: выступаць → выступ-ант, дыскутаваць → дыскус-ант, дэградзіраваць → дэград-ант, дэклараваць → дэклар-ант, а таксама магістрант, мітынгант, намінант, падпісант, прэзэнтант, рэфэрэнт.

-О: валеалогія → валеалаг-О, вірусалогія → вірусалаг-О, маргінальны → маргінал-О, нелегальны → нелегал-О, піяр-тэхналогія → піяр-тэхнолаг-О, а таксама бісексуал, гетэрасексуал, гомасексуал, дыянетык, індывідуал, канфліктолаг, лагіст, мануолаг, маркетолаг, натурал, нефармал, паліттэхнолаг, парапсіхолаг, перформер, саентолаг, сінергетык, таксікаман, транссексуал, тэстолаг, уфолаг, эзатэрык, экстрасэнс, экстрэмал.

-тар/-атар: адміністрацыя → адміністра-тар, ліквідаваць → ліквіда-тар 'удзельнік ліквідацыі аварыі на Чарнобыльскай АС', прыватызаваць → прыватыза-тар, а таксама дэмакратызатар, інтэгратар, транслятар,

-мен: бізнес → бізнес-мен, блюз → блюз-мен, фронт → фронтмен, шоу → шоумен.

-аман: таксічны → таксік-аман, кіно → кін-аман.

-ыт: транесвестызм → трансвест-ыт.

-ок: качаць (мышцы) → кач-ок.

-озі: мафія → мафі-ёзі.

-аіт: Крышына → крышн-аіт.

-еннік: мысліць → мысл-еннік.

-ір: рэкет → рэкец-ір.

-голік: *працаваць* → *праца-голік*.

3.2. Прэфіксальныя *nomina agentis*:

анты-: *галабаліст* → *анты-галабаліст*, *дэмакрат* → *анты-дэмакрат*, *патрыёт* → *анты-патрыёт*, *перабудоўшчык* → *анты-перабудоўшчык*, *рыначнік* → *анты-рыначнік*, *рэйдар* → *анты-рэйдар*, *рэфарматар* → *анты-рэфарматар*.

віцэ-: *прэм'ер* → *віцэ-прэм'ер*, *спікер* → *віцэ-спікер*.

не-: *дэмакрат* → *не-дэмакрат*, *рэзідэнт* → *не-рэзідэнт*.

нон-: *канфарміст* → *нон-канфарміст*.

пара-: *алімпіец* → *пара-алімпіец*.

пра-: *камуніст* → *пра-камуніст*.

псеўда-: *геній* → *псеўда-геній*, *дэмакрат* → *псеўда-дэмакрат*, *патрыёт* → *псеўда-патрыёт*, *прарок* → *псеўда-прарок*.

су-: *прадзюсар* → *су-прадзюсар*.

супер-: *зорка* → *супер-зорка*, *мен* → *супер-мен*, *фіналіст* → *супер-фіналіст*.

ультра-: *нацыяналіст* → *ультра-нацыяналіст*.

эрга-: *тэрапеўт* → *эрга-тэрапеўт*.

3.3. Прэфіксальна-суфіксальныя *nomina agentis*:

су- + -ец: *размаўляць* → *су-размов-ец*.

су- + ц (а): *размаўляць* → *су-размоў-ц(а)*.

су- + -нік: *размаўляць* → *су-размоў-нік*.

3.4. Складаныя *nomina agentis*:

а) *Nomina agentis*, утварэння шляхам словаскладання: *акаўнт-менеджар*, *бізнес-аналітык*, *бізнескансультант*, *бізнес-партнёр*, *брэнд-менеджар*, *вэб-дызайнер*, *вэб-майстар*, *вэб-праграміст*, *вэб-райтар*, *вэб-распрацоўшчык*, *вэб-рыдар*, *дыск-жакей*, *інтэрнэт-апэратар*, *інтэрнэт-карыстальнік*, *інтэрнэт-махляр*, *інтэрнэт-меламан*, *інтэрнэт-пірат*, *інтэрнэт-правайдэр*, *інфаменеджар*, *кантэнт-менеджар*, *кантэнт-правайдэр*, *кліент-менеджар*, *офіс-менеджар*, *піяр-менеджар*, *піяр-спецыяліст*, *поп-зорка*, *праект-менеджар*, *радыёдыджэй*, *рок-зорка*, *рок-музыкант*, *рок-спявак*, *сакратар-рэферэнт*, *секс-бомба*, *секс-сімвал*, *секс-турыст*, *стыптыз-артыст*, *топ-мадэль*, *топ-менеджар*, *топ-стыліст*, *фітнес-трэнер*, *флайт-менеджар*, *фолк-выканаўца*, *шоу-бізнесмен*.

б) *Nomina agentis*, утварэння шляхам асновасловаскладання: *ароматэрапеўт*, *арт-дылер*, *арт-дырэктар*, *арт-мереджар*, *арт-педагог*, *арт-тэрапеўт*, *аўдыяпірат*, *аўтаадказчык*, *аўтадызайнер*, *аўтадылер*, *аўтамотаттурыст*, *аўтаўладальнік*, *афраамерыканец*, *біяінжынер*, *біятэрапеўт*, *біяэнергатаэрапеўт*, *відэааматар*, *відэабізнесмен*, *відэаінжынер*, *відэаман*, *відэапірат*, *вялікадзяржаўнік*, *еўрааптыміст*, *еўрабюракрат*, *еўрадэпутат*, *еўрапарламентарый*, *еўрапесіміст*, *еўраскептык*, *законаадступнік*, *іголкарэфлексатэрапеўт*, *іголкатэрапеўт*, *карткаатрымальнік*, *карткаўладальнік*, *кіберзлачынец*, *кіберспартсмен*, *медыязорка*, *медыямагнат*, *медыяменеджар*, *медыяэксперт*, *наркабарон*, *наркабізнесмен*, *наркагандляр*, *наркадзялок*, *наркадылер*, *наркакур'ер*, *наркаспажывец*, *нацыянал-балышавік*, *нацыянал-камуніст*, *нацыянал-патрыёт*,

неабалышавік, неакамуніст, неасталініст, рэкламараспаўсюджвальнік, сексатэрапеўт, спічрайтар, тэлепрадзюсар, фітатэрапеўт, фотакрытык, фотамадэль, фотамастак.

в) *Nomina agentis*, утвораныя складанасуфіксальнымі спосабамі: *беларусафоб*, *грантаатрымальнік*, *дальнабойшчык*, *міратворац*, *праваабаронца*, *праваахоўнік*, *правапераемнік*, *рэкламадаўца*, *целаахоўнік*.

г) Складанаскарочаныя *nomina agentis*: *сісідмін* ‘сістэмны адміністратар’, *спецагент*, *тураператар*.

3.5. *Nomina agentis*, утвораныя шляхам скарачэння: *скін*, *фанат*.

3.6. *Nomina agentis*, утвораныя шляхам семантычнай дэрывацыі:

Нарэшце, невялікая колькасць інавацыйных *nomina agentis* з’яўляюцца семантычнымі дэрыватамі. Параўн.: *аператар* ‘спецыяліст, які працуе на камп’ютары’, *археалаг* (у выразе *чорны археалаг*) ‘той, хто займаецца незаконнымі раскопкамі ваенных захаванняў ці гістарычных мясцін’, *афганец* ‘удзельнік вайны ў Афганістане’, *баявік* ‘член незаконнага ўзброенага фарміравання’, *беларус* (у выразе *новы беларус*) ‘прадпрымальнік, які пачаў займацца бізнесам’, *карыстальнік* ‘той, хто карыстаецца камп’ютарам’, *легіянер* ‘спартсмен, які выступае ў замежных клубав, камандах па кантракце’, *пірат* ‘той, хто займаецца незаконнай вытворчасцю і продажам аўдыя- і відэапрадукцыі’, *чайнік* ‘нявыпытны карыстальнік камп’ютарам’, *чаўнок* ‘індывідуальны прадпрымальнік, які займаецца перавозкай і продажам тавараў’, *даўн* ‘пра някемлівага, нездагадлівага чалавека’ і інш.

Як можна бачыць з прыкладаў, *nomina agentis* уяўляюць сабой значную групу лексічных інавацый у сучаснай беларускай мове, сярод якіх істотнае месца займаюць складаныя адзінкі і нават абрэвіятуры.

3.7. *Nomina feminina*.

Акрамя інавацыйных *nomina agentis* дэрывацыйнае поле персанальнасці прадстаўлена невялікай колькасцю фемінінатываў, утвораных ад адпаведных *nomina agentis*:

-**к(а)**: *бэк-вакалістка* (ад *бэк-вакаліст*), *візажыстка* (ад *візажыст*), *дыскусантка* (ад *дыскусант*), *ліцэістка* (ад *ліцэіст*), *рэспандэнтка* (ад *рэспандэнт*), *стрыптызёрка* (ад *стрыптызёр*), *сутэнёрка* (ад *сутэнёр*), *фанатка* (ад *фанат*), *фрыстайлістка* (ад *фрыстайліст*), *шахідка* (ад *шахід*).

-**ш(а)**: *бізнесменша* (ад *бізнесмен*), *стрыптызёрша* (ад *стрыптызёр*).

-**шчыц(а)**: *тусоўшчыца* (ад *тусоўшчык*).

-**ніц(а)**: *адказніца* (ад *адказнік*), *суразмоўніца* (ад *суразмоўнік*).

Асаблівае месца сярод матываваных інавацый-фемінінатываў належыць складаным *бізнесвумен*, *бізнес-лэдзі*, *лэдзі-бос*, *лэдзі-начальнік*, *поп-спявачка*, таксама складанаскарочанаму ўтварэнню *жанчына-вамп*,

4. Асабліваасці словаўтварэння *nomina agentis* ў сучаснай беларускай мове.

Прыведзены вышэй моўны матэрыял выразна дэманструе пэўныя заканамернасці і тэндэнцыі сучасных інавацыйных працэсаў у сферы лексікі і словаўтварэння, а таксама паказвае спецыфіку рэалізацыі патэнцыяльных магчымасцей сістэмы беларускага словаўтварэння і яе развіцця ў пачатку ХХІ ст.

Як паказвае прадэманстраваны матэрыял, ва ўтварэнні *nomina agentis* у сучаснай беларускай мове выдзяляюцца пэўныя асабліваасці, якія сведчаць не толькі пра намінацыйныя магчымасці словаўтваральнай сістэмы, але і пра тэндэнцыі яе развіцця ў цэлым.

Асноўнымі тэндэнцыямі і заканамернасцямі функцыянавання сістэмы сучаснага беларускага словаўтварэння, на наш погляд, трэба лічыць наступныя.

4.1. Актыўнае ўключэнне іншамоўнай лексікі ў словаўтваральны працэс у якасці базавай.

4.2. Істотнае павышэнне прадукцыйнасці асобных спосабаў словаўтварэння (напрыклад, афіксацыя, словаскладанне і семантычная дэрывацыя) і словаўтваральных сродкаў (напрыклад, суф. *-ep/-ap*, *-іст/-ыст*, *-ант*, *-Ø* і інш.).

4.3. Развіццё словаўтваральнай сінаніміі і дублетнасці і павелічэнне канкурэнцыі словаўтваральных сродкаў і словаўтваральных тыпаў.

Адначасовая актуалізацыя ў беларускім словаўтварэнні тэндэнцый да інтэрнацыяналізацыі і нацыяналізацыі дазваляе выдзеліць дзве разнавіднасці словаўтваральнай сінаніміі і дублетнасці:

а) сінанімія і словаўтваральная варыянтнасць існуючай намінацыйнай адзінкі і лексічнай інавацыі:

выбаршчык – выбарац;

спартсмен – спартовец;

наведвальнік – наведнік;

Мінск → мінчанін → мінчанка і Мінск → мінчук → мінчучка.

б) сінанімія і словаўтваральная варыянтнасць новаўтварэнняў (лексічных інавацый):

выступанец – выступоўца – выступовец – выступант;

нападнік – нападальнік – нападоўца;

мітынговец – мітынгант.

4.4. Тэндэнцыя да замены субстантываваных дзеепрыметнікаў суфіксальнымі назоўнікамі *nomina agentis*, а таксама паяўленне суфіксальных дэрыватаў замест неаднаслоўных найменняў:

нападаючы (спарт.) – нападнік, нападальнік, нападоўца;

выступаючы – выступанец, выступовец, выступоўца, выступант;

мітыгуючы – мітынговец мітынгант;

прахожы ‘той, хто праходзіць міма’ – мінак;

‘той, хто што-н. падпісвае (падпісаў)’ – падпісант.

4.5. Тэндэнцыя да словаўтваральнай маркіроўкі *nomina agentis*.

Напрыклад, *бізнесменишчык* (фактычна асемантычная дэрывацыя, суфікс -*шчык* не дадае новае словаўтваральнае значэнне, а толькі маркіруе новую адзінку як найменне асобы). Фактычна дастаткова пашыранае зараз *спартовец* (параўн. *спартсмен*) таксама мае больш выразную словаўтваральную маркіроўку асабовага назоўніка ў параўнанні са *спартсмен*. У гэтай сувязі верагодна прагназаваць паяўленне *кілершчык* (= *кілер*) і інш.

4.6. Істотная актывізацыя прэфіксальнага словаўтварэння ў сферы *nomina agentis* (прыклады гл. вышэй).

4.7. Інтэнсіўнае ўтварэнне складаных і складанаскарочаных *nomina agentis*.

4.8. Утварэнне складаных *nomina feminina*.

Параўн.: *бос* (*nomina agentis*) → *лэдзі-бос* (*nomina feminina*), *начальнік* (*nomina agentis*) → *лэдзі-начальнік* (*nomina feminina*).

4.9. Узаемапрапанікальнасць і змена межаў паміж *nomina agentis* і *nomina feminina*.

Параўн.:

бізнес → *бізнесмен* (*nomina agentis*) → *бізнесменша* (*nomina feminina*),
але:

бізнес → *бізнесмен* (*nomina agentis*)

бізнес → *бізнес-лэдзі* (*nomina agentis*)

бізнес → *бізнесвумен* (*nomina agentis*).

Параўн. таксама. У пары *выбаршчык* – *выбаршчыца* дэрыват *выбаршчыца* адназначна адносіцца да *nomina feminina*. Паяўленне ж дэрывата *выбарац* (= *выбаршчык*) пераводзіць лексему *выбаршчыца* ў *разрад nomina agentis*. Надварот, паяўленне назвысобы жаночага полу *прадавачка* (параўн. пару *прадавец* – *прадаўшчыца*) сведчыць ад зруху найменняў асоб жаночага полу ў бок *nomina feminina*.

5. Заклучэнне.

Сучасныя лексічныя інавацыйныя працэсы ў беларускай мове пацвярджаюць:

а) вядучую ролю словаўтварэння ў папаўненні слоўнікавага складу мовы (Нягледзячы на актыўны прыток іншамовных запазычанняў, колькасць матываванай лексікі, у тым ліку *nomina agentis*, значна перавышае колькасць нематываванай лексікі);

б) пашырэнне словаўтваральнай базы і словаўтваральных магчымасцей мовы (Уключэнне іншамовнай лексікі ў словаўтваральны працэс садзейнічае актывізацыі наяўных спосабаў словаўтварэння, напрыклад, словаскладання, і словаўтваральных сродкаў мовы);

в) здольнасць беларускага словаўтварэння адаптаваць іншамовныя запазычання, уключаючы іх у сістэму матывацыйных адносін (Многія непасрэдныя запазычання ўпісваюцца ў сістэму матывацыйных адносін, набываюць статус

матывавальных адзінак і тым самым істотна павялічваюць пласт матываванай лексікі ў слоўніковым складзе мовы).

ЛІТАРАТУРА

1. Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Słowotwórstwo. Nominacja. \ Redaktor naukowy Ingeborg Ohnheizer. – Opole, 2003.
2. Беларуская мова: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. – Opole, 1998.
3. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка. – Мінск, 2001.
4. Русский язык: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. – Opole, 1997.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5-ці тт., 6-ці кн. – Мінск, 1977 – 1984.
6. Уласевіч, В.І., Даўгулевіч, Н.М. Слоўнік новых слоў беларускай мовы. – Мінск, 2009.

Alexandar A. Lukashanets

NOMINA AGENTIS IN MODERN BELARUSIAN LANGUAGE: WORD FORMATION POTENTIAL AND TRENDS

Summary

Modern innovation in vocabulary and word formation of the Belarusian language are determined by a complex interaction of processes of the actual borrowing of vocabulary and the formation of new units within existing resources in the word-line trends towards internationalization and nationalization. Intensive borrowing of foreign language vocabulary, on the one hand, limits the realization of potential derivational capacity of the national language, but on the other hand, promotes the expansion of word-formation bases of language and the activation of its word-building resources.

In this paper modern innovative trends in vocabulary and word formation of the Belarusian language are considered in the material of the derivational category nomina agentis, which occupies a central place in the derivation field of personality.

The lexical structure of this category in the Belarusian language is now intensively replenished due to foreign language vocabulary, which is included in the system of modern motivational relationships and acquire the status of motivated, as well as to the derivation itself within the limits of the various methods of word formation and a variety of word-building means.

The main trends of the development of the derivational category nomina agentis, which characterize the modern development of the nominative system of the Belarusian language, are as follows: the active involvement of foreign language vocabulary in word-formation process as a baseline; a significant increase in the productivity of some ways of word formation (eg, suffixation, prefixation, compounding, semantic derivation and etc.) and word-building means (such as suffixes *-ep/-ap*, *-існ/-ысн*, *-анн*, *-О* etc.), development of formative synonymy and doublets, as well as increased competition of the word formation means and word formation

types (*выбаршчык – выбарац, выступанец – выступоўца – выступовец – выступант, мітынговец – мітынгант*); tendency to replace substantivised participles by suffixed nomina agentis (*нападаючы – нападнік, нападальнік, нападоўца*), as well as the emergence of suffixed derivatives instead of word combinations (*наднісант*); tendency to formative marking of nomina agentis (*бізнесменшчык=бізнесмен*); significant enhancement of prefixal derivation (*дэмакрат → не-дэмакрат*); intensive formation of compounds and abbreviated nomina agentis (*бізнес-партнёр, кантэнт-менеджар*) etc.

In general, modern lexical innovation processes in the Belarusian language confirm: a) the leading role of derivation in the completion of the vocabulary of the language, and b) the expansion of word-formation bases and derivational possibilities of the language, and c) the ability of the Belarusian derivation to adapt the foreign language borrowings, including them to the system of motivation relationship.